

Sémantika a intenzionální sémantika

Aleš Horák

E-mail: hales@fi.muni.cz

http://nlp.fi.muni.cz/poc_lingv/

Obsah:

- Sémantika
- Intenzionální sémantika

Sémantika

studium významu – rozdílné, i když překrývající se přístupy různých vědeckých disciplín:

- **filosofie** – Jak je možné, že něco vůbec něco znamená?
Jaký typ relace musí být mezi X a Y, aby X znamenalo Y? (filosofie jazyka)
- **psychologie** – psycholingvistika – experimentální studie, jak jsou významy reprezentovány v mysli a jaké mechanismy ovlivňují při kódování a dekódování zpráv (délka odezvy u konkrétní a abstraktní se liší)
- **neurologie** – jak jsou psychologické stavy a procesy *implementovány* na úrovni neuronů v mozku

Sémantika

studium významu – rozdílné, i když překrývající se přístupy různých vědeckých disciplín:

- **filosofie** – Jak je možné, že něco vůbec něco znamená?
Jaký typ relace musí být mezi X a Y, aby X znamenalo Y? (filosofie jazyka)
- **psychologie** – psycholingvistika – experimentální studie, jak jsou významy reprezentovány v mysli a jaké mechanismy ovlivňují při kódování a dekódování zpráv (délka odezvy u konkrétní a abstraktní se liší)
- **neurologie** – jak jsou psychologické stavy a procesy *implementovány* na úrovni neuronů v mozku

Sémantika

studium významu – rozdílné, i když překrývající se přístupy různých vědeckých disciplín:

- **filosofie** – Jak je možné, že něco vůbec něco znamená?
Jaký typ relace musí být mezi X a Y, aby X znamenalo Y? (filosofie jazyka)
- **psychologie** – psycholingvistika – experimentální studie, jak jsou významy reprezentovány v mysli a jaké mechanismy ovlivňují při kódování a dekódování zpráv (délka odezvy u konkrétní a abstraktní se liší)
- **neurologie** – jak jsou psychologické stavy a procesy *implementovány* na úrovni neuronů v mozku

Princip kompozicionality

Význam složeného tvrzení je funkcí významu jednotlivých komponent.

(je určován, je odhadnutelný, každá složka hraje význam?)

propojuje syntax (určuje funkci) se **sémantikou** (dodává významy komponent a získává význam celku)

nekompozicionalita: idiomy, ustrnulé metafory, kolokace, klišé

Listém je jazykový výraz, jehož význam není určen významy jeho částí (pokud existují), a který si tedy uživatel jazyka musí zapamatovat jako kombinaci formy a významu.

Význam v jazyce

Rozdělení studia významu v jazyce:

- lexikální sémantika
- gramatická sémantika – větné fráze, slovtvorba
- logická sémantika – výroková, predikátová a vyšší logiky
- lingvistická pragmatika

entail = znamenat, vyplývat; nutnost a očekávanost

1. X přestal zpívat ? \rightarrow ? X nepokračoval ve zpěvu
2. X je kočka ? \rightarrow ? X je zvíře
3. X je v jiném stavu ? \rightarrow ? X je žena
4. X je fyzikální objekt ? \rightarrow ? X má hmotnost
5. X je čtyřnožec ? \rightarrow ? X má čtyři nohy
6. X je žena Y ? \rightarrow ? X není dcera Y

Význam v jazyce

Rozdělení studia významu v jazyce:

- lexikální sémantika
- gramatická sémantika – větné fráze, slovtvorba
- logická sémantika – výroková, predikátová a vyšší logiky
- lingvistická pragmatika

entail = znamenat, vyplývat; nutnost a očekávanost

1. X přestal zpívat ? \rightarrow ? X nepokračoval ve zpěvu
2. X je kočka ? \rightarrow ? je zvíře
3. X je v jiném stavu ? \rightarrow ? X je žena
4. X je fyzikální objekt ? \rightarrow ? X má hmotnost
5. X je čtyřnožec ? \rightarrow ? X má čtyři nohy
6. X je žena Y ? \rightarrow ? X není dcera Y

Textové vyplývání

Textové vyplývání = po přečtení *t* lidé usoudí, že nejspíš platí *h*

soutěž **Recognizing Textual Entailment**, od roku 2004

- úkol – dostaneme dva úseky textu a musíme (strojově) **rozhodnout**, jestli **význam** jednoho (*hypotéza*) **vyplývá** (je odvoditelný) z druhého (*text*)
- ```
<pair id="59" value="FALSE" task="IR">
 <t>Two Turkish engineers and an Afghan translator kidnapped
 in December were freed Friday.</t>
 <h>translator kidnapped in Iraq</h>
</pair>
<pair id="64" value="TRUE" task="IR">
 <t>The wait time for a green card has risen from 21 months
 to 33 months in those same regions.</t>
 <h>It takes longer to get green card.</h>
</pair>
```
- v současnosti úloha předtrénování **neurálních jazykových modelů** – *Next sentence prediction* (BERT), *Sentence order prediction* (ALBERT)



# Textové vyplývání

**Textové vyplývání** = po přečtení *t* lidé usoudí, že nejspíš platí *h*

soutěž **Recognizing Textual Entailment**, od roku 2004

- úkol – dostaneme dva úseky textu a musíme (strojově) **rozhodnout**, jestli **význam** jednoho (*hypotéza*) **vyplývá** (je odvoditelný) z druhého (*text*)

- ```
<pair id="59" value="FALSE" task="IR">
  <t>Two Turkish engineers and an Afghan translator kidnapped
    in December were freed Friday.</t>
  <h>translator kidnapped in Iraq</h>
</pair>
<pair id="64" value="TRUE" task="IR">
  <t>The wait time for a green card has risen from 21 months
    to 33 months in those same regions.</t>
  <h>It takes longer to get green card.</h>
</pair>
```

- v současnosti úloha předtrénování **neurálních jazykových modelů** – *Next sentence prediction* (BERT), *Sentence order prediction* (ALBERT)

Textové vyplývání

Textové vyplývání = po přečtení *t* lidé usoudí, že nejspíš platí *h*

soutěž **Recognizing Textual Entailment**, od roku 2004

- úkol – dostaneme dva úseky textu a musíme (strojově) **rozhodnout**, jestli **význam** jednoho (*hypotéza*) **vyplývá** (je odvoditelný) z druhého (*text*)

- ```
<pair id="59" value="FALSE" task="IR">
 <t>Two Turkish engineers and an Afghan translator kidnapped
 in December were freed Friday.</t>
 <h>translator kidnapped in Iraq</h>
</pair>
<pair id="64" value="TRUE" task="IR">
 <t>The wait time for a green card has risen from 21 months
 to 33 months in those same regions.</t>
 <h>It takes longer to get green card.</h>
</pair>
```

- v současnosti úloha předtrénování **neurálních jazykových modelů** – *Next sentence prediction* (BERT), *Sentence order prediction* (ALBERT)

# RTE výzvy – výsledky

soutěže **RTE Challenge**:

- nejlepší úspěšnost 70–80 %, lepší na krátkých textech
- techniky založené na **sumarizaci** a **extrakci informací**
- vstupy a (některé) výstupy jsou k dispozici na **Textual Entailment Resource Pool** (na [aclweb.org](http://aclweb.org)):
  - datové sady
  - jazykové zdroje využitě v nástrojích
  - nástroje pro **syntaktickou analýzu**, **rozpoznávání entit**, **určování podobnosti**, ...

# RTE výzvy – výsledky

soutěže **RTE Challenge**:

- nejlepší úspěšnost 70–80 %, lepší na krátkých textech
- techniky založené na **sumarizaci** a **extrakci informací**
- vstupy a (některé) výstupy jsou k dispozici na **Textual Entailment Resource Pool** (na [aclweb.org](http://aclweb.org)):
  - datové sady
  - jazykové zdroje využitě v nástrojích
  - nástroje pro **syntaktickou analýzu**, **rozpoznávání entit**, **určování podobnosti**, ...

# RTE výzvy – výsledky

soutěže **RTE Challenge**:

- nejlepší úspěšnost 70–80 %, lepší na krátkých textech
- techniky založené na **sumarizaci** a **extrakci informací**
- vstupy a (některé) výstupy jsou k dispozici na **Textual Entailment Resource Pool** (na [aclweb.org](http://aclweb.org)):
  - datové sady
  - jazykové zdroje využité v nástrojích
  - nástroje pro **syntaktickou analýzu**, **rozpoznávání entit**, **určování podobnosti**, ...

# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. **The trophy** would not fit in **the brown suitcase** because **it** was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. **The town councilors** refused to give **the demonstrators** a permit because **they** feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma **Nuance**, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po **Terrym Winogradovi**, autorovi dialogového systému **SHRDLU** v roce 1968
- řeší problém **rozpoznávání anafor**
- úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
- úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást **General Language Understanding Evaluation (GLUE)** testovací sady

# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. The trophy would not fit in the brown suitcase because it was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. The town councilors refused to give the demonstrators a permit because they feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma Nuance, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po Terryem Winogradovi, autorovi dialogového systému SHRDLU v roce 1968
- řeší problém rozpoznávání anafor
- úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
- úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást General Language Understanding Evaluation (GLUE) testovací sady

# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. The trophy would not fit in the brown suitcase because it was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. The town councilors refused to give the demonstrators a permit because they feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma Nuance, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po Terryem Winogradovi, autorovi dialogového systému SHRDLU v roce 1968
- řeší problém rozpoznávání anafor
  - úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
  - úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást General Language Understanding Evaluation (GLUE) testovací sady



# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. The trophy would not fit in the brown suitcase because it was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. The town councilors refused to give the demonstrators a permit because they feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma Nuance, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po Terryem Winogradovi, autorovi dialogového systému SHRDLU v roce 1968
- řeší problém rozpoznávání anafor
- úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
- úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást General Language Understanding Evaluation (GLUE) testovací sady

# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. **The trophy** would not fit in **the brown suitcase** because **it** was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. **The town councilors** refused to give **the demonstrators** a permit because **they** feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma **Nuance**, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po **Terrym Winogradovi**, autorovi dialogového systému **SHRDLU** v roce 1968
- řeší problém **rozpoznávání anafor**
- úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
- úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást **General Language Understanding Evaluation (GLUE)** testovací sady

# Výzva Winograd Schema

## Winograd Schema Challenge (WSC)

I. The trophy would not fit in the brown suitcase because it was too big (small). What was too big (small)?

Answer 0: the trophy

Answer 1: the suitcase

II. The town councilors refused to give the demonstrators a permit because they feared (advocated) violence. Who feared (advocated) violence?

Answer 0: the town councilors

Answer 1: the angry demonstrators

- vyhlásila firma Nuance, konala se 2016 a 2018
- pojmenovaná po Terryem Winogradovi, autorovi dialogového systému SHRDLU v roce 1968
- řeší problém rozpoznávání anafor
- úspěšnost 2016 32–58 % na 60 otázkách (náhodné odpovědi = 44 %)
- úspěšnost 2020 88–90 % pomocí velkých transformer modelů
- součást General Language Understanding Evaluation (GLUE) testovací sady

# Praktické výstupy sémantické analýzy – SemEval

**SemEval** – série soutěží a workshopů se zaměřením na **praktické výstupy** analýzy významu textu

- od roku 1998 (**SenseEval**) po současnost <https://semeval.github.io/>
- vybrané sdílené úlohy (*shared tasks*) včetně anotovaného zlatého standardu (*gold standard*)
- množství témat – analýza sentimentu, časové údaje, textové vyplývání, detekce afektivních výrazů v Twitter zprávách, porozumění textu, slovníkový význam, ...

# Praktické výstupy sémantické analýzy – SemEval

**SemEval** – série soutěží a workshopů se zaměřením na **praktické výstupy** analýzy významu textu

- od roku 1998 (**SenseEval**) po současnost <https://semeval.github.io/>
- vybrané **sdílené úlohy** (*shared tasks*) včetně anotovaného **zlatého standardu** (*gold standard*)
- množství témat – analýza sentimentu, časové údaje, textové vyplývání, detekce afektivních výrazů v Twitter zprávách, porozumění textu, slovníkový význam, ...

# Praktické výstupy sémantické analýzy – SemEval

**SemEval** – série soutěží a workshopů se zaměřením na **praktické výstupy** analýzy významu textu

- od roku 1998 (**SenseEval**) po současnost <https://semeval.github.io/>
- vybrané **sdílené úlohy** (*shared tasks*) včetně anotovaného **zlatého standardu** (*gold standard*)
- množství témat – **analýza sentimentu**, **časové údaje**, **textové vyplývání**, **detekce afektivních výrazů v Twitter zprávách**, **porozumění textu**, **slovníkový význam**, ...

# Problémy při analýze přirozeného jazyka

- víceznačnost
- anaforické výrazy
- indexické výrazy
- nejasnost
- nekompozicionalita
- struktura promluvy
- metonymie
- metafora


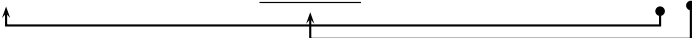
# Víceznačnost

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”  
“Jím špagety se salátem.”  
“Jím špagety s použitím vidličky.”  
“Jím špagety se sebezapřením.”  
“Jím špagety s přítelem.”
- sémantická – “**Jeřáb** je vysoký.” “Viděli jsme veliké **oko**.”
- referenční – “**Oni** přišli pozdě.” “Můžeš mi půjčit **knihu**?”  
“Ředitel vyhodil dělníka, protože (**on**) byl agresivní.”



# Anaforické a indexické výrazy

## anaforické výrazy:


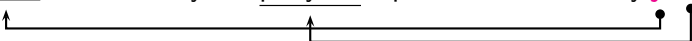
- *anaphora*
- používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**
- “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”  

- “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”  


## indexické výrazy:

- *indexicals*
- odkazují se na údaje v **jiných částech** promluvy a **mimo** promluvu
- “Já jsem **tady**.”
- “Proč **jsi to** udělal?”

# Anaforické a indexické výrazy

## anaforické výrazy:

- *anaphora*
- používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**
- “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”
 
- “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”
 

## indexické výrazy:

- *indexicals*
- odkazují se na údaje v **jiných částech** promluvy a **mimo** promluvu
- “**Já** jsem **tady**.”
- “Proč **jsi to** udělal?”

# Metafora a metonymie

## metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

## metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**
- “Čtu **Shakespeara**.”
- “**Chrysler** oznámil rekordní zisk.”
- “Ten **pstruh na másle** u stolu 3 chce další pivo.”

# Metafora a metonymie

## metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

## metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**
- “Čtu **Shakespeara**.”
- “**Chrysler** oznámil rekordní zisk.”
- “Ten **pstruh na másle** u stolu 3 chce další pivo.”

# Nekompozicionalita

- *noncompositionality*
- příklady porušení pravidla kompozicionality u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”
- “červená kniha,” “červené pero”
- “bílý trpaslík”
- “dřevěný pes,” “umělá tráva”
- “velká molekula”

# Obsah

- 1 Sémantika
  - Význam v jazyce
  - Problémy při analýze přirozeného jazyka
- 2 Intenzionální sémantika
  - Logická analýza přirozeného jazyka
  - Nedostatečná expresivita PL1
  - Extenzionalismus PL1
  - Extenze a intenze
  - Transparentní intenzionální logika

# Logická analýza přirozeného jazyka

**logická analýza PJ** – analýza **významu** výrazů (vět) PJ

přirozený **jazyk** = nástroj *pojmového* uchopení reality

**pojem** – kritéria/procedury umožňující identifikovat různé konkrétní a abstraktní objekty

např. "**planeta**" – třída nebeských těles s určitými charakteristikami – obíhá po oběžné dráze kolem slunce, není zdrojem světla, ...

- **pojem**  $\neq$  **výraz** – např. výrazy v různých jazycích často reprezentují stejný pojem (pojem("prvočíslo")  $\equiv$  pojem("prime number"))
- **pojem**  $\neq$  **představa** – představa je *subjektivní*, pojem je *objektivní*
- **pojmy** mohou identifikovat různé objekty:
  - jedno individuum – *individuální pojmy* (např. Petr, Pegas, prezident ČR)
  - třídu objektů – *vlastnost* (např. červený, šelma, hora)
  - *n*-člennou relaci – *vztah* (např. otec (někoho), křivdit (někdo někomu))
  - pravdivostní hodnotu – *propozice* (např. v Brně prší)
  - funkcionální přiřazení – *empirické funkce* (např. rychlost)
  - číslo – (*fyzikální*) *veličiny* (např. rychlost světla)

# Logická analýza přirozeného jazyka

**logická analýza PJ** – analýza **významu** výrazů (vět) PJ

přirozený **jazyk** = nástroj *pojmového* uchopení reality

**pojem** – kritéria/procedury umožňující identifikovat různé konkrétní a abstraktní objekty

např. “**planeta**” – třída nebeských těles s určitými charakteristikami – obíhá po oběžné dráze kolem slunce, není zdrojem světla, ...

- **pojem**  $\neq$  **výraz** – např. výrazy v různých jazycích často reprezentují stejný pojem (pojem(“prvočíslo”)  $\equiv$  pojem(“prime number”))
- **pojem**  $\neq$  **představa** – představa je *subjektivní*, pojem je *objektivní*
- **pojmy** mohou identifikovat různé objekty:
  - jedno individuum – individuální pojmy (např. Petr, Pegas, prezident ČR)
  - třídu objektů – vlastnost (např. červený, šelma, hora)
  - $n$ -člennou relaci – vztah (např. otec (někoho), křivdit (někdo někomu))
  - pravdivostní hodnotu – propozice (např. v Brně prší)
  - funkcionální přiřazení – empirické funkce (např. rychlost)
  - číslo – (fyzikální) veličiny (např. rychlost světla)



# Logická analýza přirozeného jazyka

**logická analýza PJ** – analýza **významu** výrazů (vět) PJ

přirozený **jazyk** = nástroj *pojmového* uchopení reality

**pojem** – kritéria/procedury umožňující identifikovat různé konkrétní a abstraktní objekty

např. “**planeta**” – třída nebeských těles s určitými charakteristikami – obíhá po oběžné dráze kolem slunce, není zdrojem světla, ...

- **pojem**  $\neq$  **výraz** – např. výrazy v různých jazycích často reprezentují stejný pojem (pojem(“prvočíslo”)  $\equiv$  pojem(“prime number”))
- **pojem**  $\neq$  **představa** – představa je *subjektivní*, pojem je *objektivní*
- pojmy mohou identifikovat různé objekty:
  - jedno individuum – **individuální pojmy** (např. Petr, Pegas, prezident ČR)
  - třídu objektů – **vlastnost** (např. červený, šelma, hora)
  - *n*-člennou relaci – **vztah** (např. otec (někoho), křivdit (někdo někomu))
  - pravdivostní hodnotu – **propozice** (např. v Brně prší)
  - funkcionální přiřazení – **empirické funkce** (např. rychlost)
  - číslo – (fyzikální) **veličiny** (např. rychlost světla)

# Logická analýza přirozeného jazyka

**logická analýza PJ** – analýza **významu** výrazů (vět) PJ

přirozený **jazyk** = nástroj *pojmového* uchopení reality

**pojem** – kritéria/procedury umožňující identifikovat různé konkrétní a abstraktní objekty

např. “**planeta**” – třída nebeských těles s určitými charakteristikami – obíhá po oběžné dráze kolem slunce, není zdrojem světla, ...

- **pojem**  $\neq$  **výraz** – např. výrazy v různých jazycích často reprezentují stejný pojem (pojem(“prvočíslo”)  $\equiv$  pojem(“prime number”))
- **pojem**  $\neq$  **představa** – představa je *subjektivní*, pojem je *objektivní*
- pojmy mohou identifikovat různé objekty:
  - jedno individuum – **individuální pojmy** (např. Petr, Pegas, prezident ČR)
  - třídu objektů – **vlastnost** (např. červený, šelma, hora)
  - $n$ -člennou relaci – **vztah** (např. otec (někoho), křivdit (někdo někomu))
  - pravdivostní hodnotu – **propozice** (např. v Brně prší)
  - funkcionální přiřazení – **empirické funkce** (např. rychlost)
  - číslo – (fyzikální) **veličiny** (např. rychlost světla)

# Logická analýza přirozeného jazyka

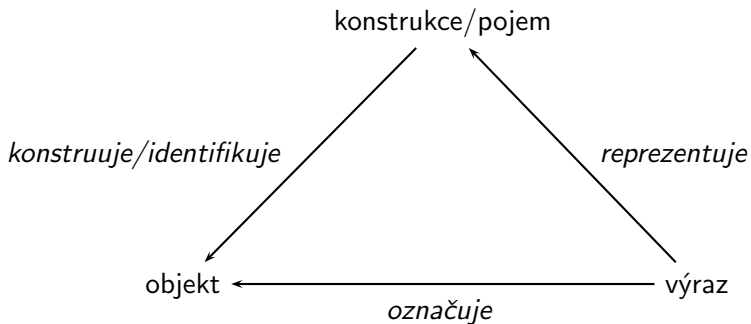
**logická analýza PJ** – analýza **významu** výrazů (vět) PJ  
přirozený **jazyk** = nástroj *pojmového* uchopení reality  
**pojem** – kritéria/procedury umožňující identifikovat různé konkrétní a abstraktní objekty

např. “**planeta**” – třída nebeských těles s určitými charakteristikami – obíhá po oběžné dráze kolem slunce, není zdrojem světla, ...

- **pojem**  $\neq$  **výraz** – např. výrazy v různých jazycích často reprezentují stejný pojem (pojem(“prvočíslo”)  $\equiv$  pojem(“prime number”))
- **pojem**  $\neq$  **představa** – představa je *subjektivní*, pojem je *objektivní*
- pojmy mohou identifikovat různé objekty:
  - jedno individuum – **individuální pojmy** (např. Petr, Pegas, prezident ČR)
  - třídu objektů – **vlastnost** (např. červený, šelma, hora)
  - $n$ -člennou relaci – **vztah** (např. otec (někoho), křivdit (někdo někomu))
  - pravdivostní hodnotu – **propozice** (např. v Brně prší)
  - funkcionální přiřazení – **empirické funkce** (např. rychlost)
  - číslo – (fyzikální) **veličiny** (např. rychlost světla)

# Vztah pojmu a výrazu

ve zjednodušené podobě: pojem odpovídá **logické konstrukci**

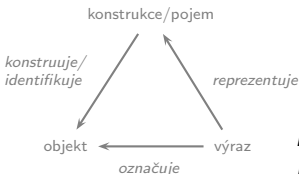


# Vztah pojmu a výrazu

ve zjednodušené podobě: pojem odpovídá **logické konstrukci**

složený z pojmů 'autor  
něčeho' a 'Hamlet'

$\lambda w \lambda t [\mathbf{Author\_of}_{wt} \mathbf{Hamlet}]$



*konstruuje/  
identifikuje*

*reprezentuje*

AH

"autor Hamleta"

*označuje*

funkce ukazující v našem světě  
na Williama Shakespeara

# Omezenost predikátové logiky 1. řádu

dva omezující rysy:

- nedostatečná expresivita
- extenzionalismus

**Expresivita:** vyjadřovací síla jazyka

*“Je-li barva stropu pokoje č. 3 uklidňující, je pokoj č. 3 vhodný pro pacienta X a není vhodný pro pacienta Y.”*

analýza ve **výrokové logice**:

$P \Rightarrow (Q \wedge \neg R)$	$P$	“Barva stropu pokoje č. 3 je uklidňující.”
	$Q$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta X.”
	$R$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta Y.”

analýza v **PL1**:

$U(B) \Rightarrow (V(P, X) \wedge \neg V(P, Y))$	$U$	třída uklidňujících objektů
	$B$	individuum ‘barva stropu pokoje č. 3’
	$V$	relace mezi individui ‘být vhodný pro’
	$P$	individuum ‘pokoj č. 3’
	$X, Y$	individua ‘pacient X’ a ‘pacient Y’

# Omezenost predikátové logiky 1. řádu

dva omezující rysy:

- nedostatečná expresivita
- extenzionalismus

**Expresivita:** vyjadřovací síla jazyka

*“Je-li barva stropu pokoje č. 3 uklidňující, je pokoj č. 3 vhodný pro pacienta X a není vhodný pro pacienta Y.”*

analýza ve **výrokové logice**:

$P \Rightarrow (Q \wedge \neg R)$	$P$	“Barva stropu pokoje č. 3 je uklidňující.”
	$Q$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta X.”
	$R$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta Y.”

analýza v **PL1**:

$U(B) \Rightarrow (V(P, X) \wedge \neg V(P, Y))$	$U$	třída uklidňujících objektů
	$B$	individuum ‘barva stropu pokoje č. 3’
	$V$	relace mezi individui ‘být vhodný pro’
	$P$	individuum ‘pokoj č. 3’
	$X, Y$	individua ‘pacient X’ a ‘pacient Y’

# Omezenost predikátové logiky 1. řádu

dva omezující rysy:

- nedostatečná expresivita
- extenzionalismus

**Expresivita:** vyjadřovací síla jazyka

*“Je-li barva stropu pokoje č. 3 uklidňující, je pokoj č. 3 vhodný pro pacienta X a není vhodný pro pacienta Y.”*

analýza ve **výrokové logice**:

$P \Rightarrow (Q \wedge \neg R)$      $P$     “Barva stropu pokoje č. 3 je uklidňující.”  
                                           $Q$     “Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta X.”  
                                           $R$     “Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta Y.”

analýza v **PL1**:

$U(B) \Rightarrow (V(P, X) \wedge \neg V(P, Y))$      $U$     třída uklidňujících objektů  
                                                                                   $B$     individuum ‘barva stropu pokoje č. 3’  
                                                                                   $V$     relace mezi individui ‘být vhodný pro’  
                                                                                   $P$     individuum ‘pokoj č. 3’  
                                                                                   $X, Y$     individua ‘pacient X’ a ‘pacient Y’



# Omezenost predikátové logiky 1. řádu

dva omezující rysy:

- nedostatečná expresivita
- extenzionalismus

**Expresivita:** vyjadřovací síla jazyka

*“Je-li barva stropu pokoje č. 3 uklidňující, je pokoj č. 3 vhodný pro pacienta X a není vhodný pro pacienta Y.”*

analýza ve **výrokové logice**:

$P \Rightarrow (Q \wedge \neg R)$	$P$	“Barva stropu pokoje č. 3 je uklidňující.”
	$Q$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta X.”
	$R$	“Pokoj č. 3 je vhodný pro pacienta Y.”

analýza v **PL1**:

$U(B) \Rightarrow (V(P, X) \wedge \neg V(P, Y))$	$U$	třída uklidňujících objektů
	$B$	individuum ‘barva stropu pokoje č. 3’
	$V$	relace mezi individui ‘být vhodný pro’
	$P$	individuum ‘pokoj č. 3’
	$X, Y$	individua ‘pacient X’ a ‘pacient Y’

# Nedostatečná expresivita PL1 – pokrač.

*Červená barva je krásnější než hnědá barva.*      *Kostka je červená.*

analýza v PL1:

$Kr(\check{C}_1, H)$

$\check{C}_2(Ko)$

$\check{C}_1$  individuum 'červená barva'

$\check{C}_2$  vlastnost individuí 'být červený' (třída červených objektů)

nelze vyjádřit       $\check{C}_1 \equiv \check{C}_2$

# Nedostatečná expresivita PL1 – pokrač.

*Červená barva je krásnější než hnědá barva.*      *Kostka je červená.*

analýza v PL1:

$Kr(\check{C}_1, H)$

$\check{C}_2(Ko)$

$\check{C}_1$  individuum 'červená barva'

$\check{C}_2$  vlastnost individuí 'být červený' (třída červených objektů)

nelze vyjádřit       $\check{C}_1 \equiv \check{C}_2$

# Extenzionalismus PL1

*Varšava*

*hlavní město Polska*

- |                     |   |                                                                              |
|---------------------|---|------------------------------------------------------------------------------|
| Varšava             | – | jméno individua, jasně identifikovatelné a odlišitelné                       |
| hlavní město Polska | – | individuová role, momentálně identifikuje Varšavu, ale dříve to byl i Krakov |

'hlavní město Polska':

- závisí na světě a čase
- pochopení významu, ale není vázané na znalost obsahu – tj. význam na světě a čase *nezávisí*

*číslo X je větší než číslo Y*

*budova X je větší než budova Y*

- |                       |   |                                                               |
|-----------------------|---|---------------------------------------------------------------|
| matematické větší než | – | relace dvojic čísel, pevně daná                               |
| empirické větší než   | – | vztah dvou individuí, který se může měnit v čase (otec a syn) |

# Extenzionalismus PL1

*Varšava*

*hlavní město Polska*

- |                     |   |                                                                                      |
|---------------------|---|--------------------------------------------------------------------------------------|
| Varšava             | – | <b>jméno individua</b> , jasně identifikovatelné a odlišitelné                       |
| hlavní město Polska | – | <b>individuová role</b> , momentálně identifikuje Varšavu, ale dříve to byl i Krakov |

'*hlavní město Polska*':

- závisí na světě a čase
- pochopení významu, ale není vázané na znalost obsahu – tj. **význam** na světě a čase **nezávisí**

*číslo X je větší než číslo Y*

*budova X je větší než budova Y*

- |                       |   |                                                                      |
|-----------------------|---|----------------------------------------------------------------------|
| matematické větší než | – | <b>relace</b> dvojic čísel, pevně daná                               |
| empirické větší než   | – | <b>vztah</b> dvou individuí, který se může měnit v čase (otec a syn) |

# Extenzionalismus PL1

*Varšava*

*hlavní město Polska*

- |                     |   |                                                                                      |
|---------------------|---|--------------------------------------------------------------------------------------|
| Varšava             | – | <b>jméno individua</b> , jasně identifikovatelné a odlišitelné                       |
| hlavní město Polska | – | <b>individuová role</b> , momentálně identifikuje Varšavu, ale dříve to byl i Krakov |

**'hlavní město Polska'**:

- závisí na světě a čase
- pochopení významu, ale není vázané na znalost obsahu – tj. **význam** na světě a čase **nezávisí**

*číslo X je větší než číslo Y*

*budova X je větší než budova Y*

matematické větší než – **relace** dvojic čísel, pevně daná

empirické větší než – **vztah** dvou individuí, který se může měnit v čase (otec a syn)

# Extenzionalismus PL1

*Varšava*

*hlavní město Polska*

- |                     |   |                                                                              |
|---------------------|---|------------------------------------------------------------------------------|
| Varšava             | – | jméno individua, jasně identifikovatelné a odlišitelné                       |
| hlavní město Polska | – | individuová role, momentálně identifikuje Varšavu, ale dříve to byl i Krakov |

‘hlavní město Polska’:

- závisí na světě a čase
- pochopení významu, ale není vázané na znalost obsahu – tj. význam na světě a čase **nezávisí**

*číslo X je větší než číslo Y*

*budova X je větší než budova Y*

- |                       |   |                                                               |
|-----------------------|---|---------------------------------------------------------------|
| matematické větší než | – | relace dvojic čísel, pevně daná                               |
| empirické větší než   | – | vztah dvou individuí, který se může měnit v čase (otec a syn) |

# Extenzionalismus PL1 – pokrač.

*ano*

*V Brně prší*

- ano* – **pravdivostní hodnota** *true*
- V Brně prší* – **propozice** – označuje pravdivostní hodnotu, která se mění (alespoň) v čase

i když hodnota někdy závisí na světě a čase, samotný význam na nich nezávisí



# Extenze a intenze

Definujeme:

- **intenze** – objekty typu funkcí, jejichž hodnoty závisí na světě a čase
- **extenze** – ostatní objekty (na světě a čase nezávislé)

časté extenze a intenze:

<i>extenze</i>	<i>intenze</i>
individua	individuové role
třídy	vlastnosti
relace	vztahy
pravdivostní hodnoty	propozice
funkce	empirické funkce
čísla	veličiny

# Extenze a intenze

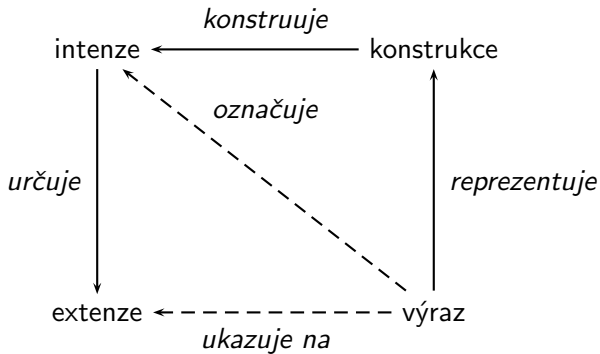
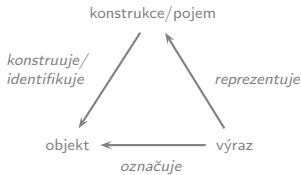
Definujeme:

- **intenze** – objekty typu funkcí, jejichž hodnoty závisí na světě a čase
- **extenze** – ostatní objekty (na světě a čase nezávislé)

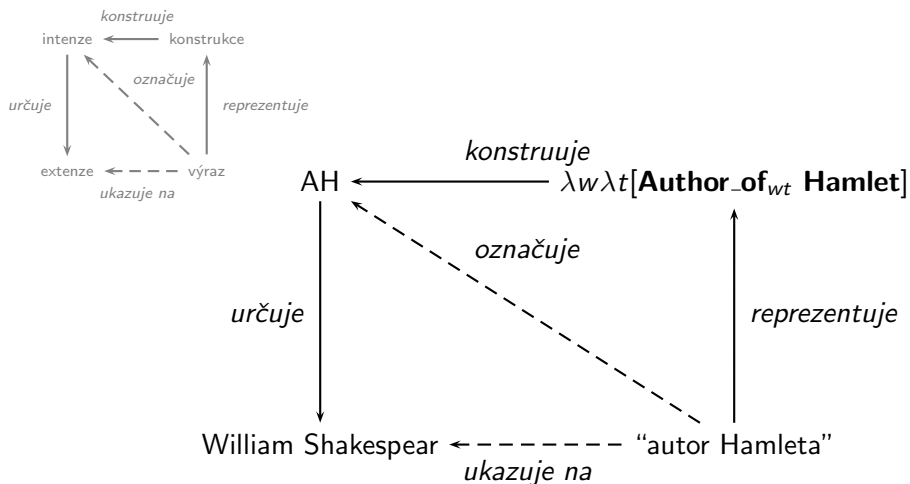
časté extenze a intenze:

<i>extenze</i>	<i>intenze</i>
individua	individuové role
třídy	vlastnosti
relace	vztahy
pravdivostní hodnoty	propozice
funkce	empirické funkce
čísla	veličiny

# Rozšířený vztah výrazu a významu u intenzí



## Rozšířený vztah výrazu a významu u intenzí



# Transparentní intenzionální logika

- *Transparent Intensional Logic*, TIL
- **logický systém** speciálně navržený pro zachycení **významu výrazů PJ**
- autor **Pavel Tichý**: *The Foundations of Frege's Logic*, de Gruyter, Berlin, New York, 1988.
- obdobná teorie – *Montagueho intenzionální logika* – Tichý ukazuje její nedostatky
- Tichý vychází z myšlenek – *Gottlob Frege* (1848–1925, logik) a *Alonzo Church* (1903–1995, teorie typů)
- vlastnosti:
  - rozvětvená **typová hierarchie** (s typy **vyšších řádů**)
  - **temporální**
  - **intenzionální** (intenze  $\times$  extenze)
- **transparentost**:
  1. nositel významu (**konstrukce**) není prvek formálního aparátu, tento aparát pouze *studuje* konstrukce
  2. zachycení intenzionality je přesně popsáno z matematického hlediska

# Typy v TILu

typ objektu:

- základní typy – **typová báze** =  $\{o, \iota, \tau, \omega\}$
- funkcionální typy – **funkce** nad typovou bází  
 např.  $\iota, ((\iota\tau)\omega), (o\iota), (((o\iota)\tau)\omega), ((o\tau)\omega), \dots$   
 $((\alpha\tau)\omega) \dots$  závislost na světě a čase, vyjadřuje **intenze** – zápis  $\alpha_{\tau\omega}$
- typy **vyšších řádů** – obsahují i třídy konstrukcí řádu  $n$  –  $*_n$

# Typy v TILu

typ objektu:

- základní typy – **typová báze** =  $\{o, \iota, \tau, \omega\}$
- funkcionální typy – **funkce** nad typovou bází  
 např.  $\iota, ((\iota\tau)\omega), (o\iota), (((o\iota)\tau)\omega), ((o\tau)\omega), \dots$   
 $((\alpha\tau)\omega) \dots$  závislost na světě a čase, vyjadřuje **intenze** – zápis  $\alpha_{\tau\omega}$
- typy **vyšších řádů** – obsahují i třídy konstrukcí řádu  $n - *_n$

# Typy v TILu

typ objektu:

- základní typy – **typová báze** =  $\{o, \iota, \tau, \omega\}$
- funkcionální typy – **funkce** nad typovou bází  
 např.  $\iota, ((\iota\tau)\omega), (o\iota), (((o\iota)\tau)\omega), ((o\tau)\omega), \dots$   
 $((\alpha\tau)\omega) \dots$  závislost na světě a čase, vyjadřuje **intenze** – zápis  $\alpha_{\tau\omega}$
- typy **vyšších řádů** – obsahují i třídy konstrukcí řádu  $n - *n$



# Základní typy TILu

umožňují přiřadit typ objektům z **intenzionální báze** jazyka – třída **základních vlastností** (barvy, rozměry, postoje, ...) popisujících stav světa

- **o** (omikron, o) ... **pravdivostní hodnoty** Pravda (*true*, T) a Nepravda (*false*, F)  
přesně odpovídají běžným logikám, typy **logických operátorů** –  
(oo), (ooo)
- **ι** (jota) ... třída **individuí**  
individua ovšem ne jako kompletní objekty, ale jako **numerická identifikace** nestrukturované entity
- **τ** (tau) ... třída **časových okamžiků** (jako časového kontinua)  
zachycení závislosti na čase; současně třída **reálných čísel**
- **ω** (omega) ... třída **možných světů**  
zachycení empirické závislosti na stavu světa

# Základní typy TILu

umožňují přiřadit typ objektům z **intenzionální báze** jazyka – třída **základních vlastností** (barvy, rozměry, postoje, ...) popisujících stav světa

- **o** (omikron, o) ... **pravdivostní hodnoty** Pravda (*true*, T) a Nepravda (*false*, F)  
přesně odpovídají běžným logikám, typy **logických operátorů** –  
(oo), (ooo)
- **l** (jota) ... třída **individuí**  
individua ovšem ne jako kompletní objekty, ale jako **numerická identifikace** nestrukturované entity
- **τ** (tau) ... třída **časových okamžiků** (jako časového kontinua)  
zachycení závislosti na čase; současně třída **reálných čísel**
- **ω** (omega) ... třída **možných světů**  
zachycení empirické závislosti na stavu světa

# Základní typy TILu

umožňují přiřadit typ objektům z **intenzionální báze** jazyka – třída **základních vlastností** (barvy, rozměry, postoje, ...) popisujících stav světa

- **o** (omikron, o) ... **pravdivostní hodnoty** Pravda (*true*, T) a Nepravda (*false*, F)  
přesně odpovídají běžným logikám, typy **logických operátorů** –  
(oo), (ooo)
- **l** (jota) ... třída **individuí**  
individua ovšem ne jako kompletní objekty, ale jako **numerická identifikace** nestrukturované entity
- **τ** (tau) ... třída **časových okamžiků** (jako časového kontinua)  
zachycení závislosti na čase; současně třída **reálných čísel**
- **ω** (omega) ... třída **možných světů**  
zachycení empirické závislosti na stavu světa

# Základní typy TILu

umožňují přiřadit typ objektům z **intenzionální báze** jazyka – třída **základních vlastností** (barvy, rozměry, postoje, ...) popisujících stav světa

- **o** (omikron, o) ... **pravdivostní hodnoty** Pravda (*true*, T) a Nepravda (*false*, F)  
přesně odpovídají běžným logikám, typy **logických operátorů** –  
(oo), (ooo)
- **ι** (jota) ... třída **individuí**  
individua ovšem ne jako kompletní objekty, ale jako **numerická identifikace** nestrukturované entity
- **τ** (tau) ... třída **časových okamžiků** (jako časového kontinua)  
zachycení závislosti na čase; současně třída **reálných čísel**
- **ω** (omega) ... třída **možných světů**  
zachycení empirické závislosti na stavu světa

# Možné světy

termín **možný svět** – Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716, filozof a matematik)

požadavky na definici “možného světa:”

- soubor **myslitelných faktů**
- je **konzistentní** a **maximální** ze všech takových souborů
- je **objektivní** (nezávislý na individuálním názoru)

mezi možnými světy existuje právě jeden **aktuální svět**  
jeho znalost  $\equiv$  vševědoucnost

# Možné světy

termín **možný svět** – Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716, filozof a matematik)

požadavky na definici “možného světa:”

- soubor **myslitelných faktů**
- je **konzistentní** a **maximální** ze všech takových souborů
- je **objektivní** (nezávislý na individuálním názoru)

mezi možnými světy existuje právě jeden **aktuální svět**  
jeho znalost  $\equiv$  vševědoucnost

# Možné světy

termín **možný svět** – Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716, filozof a matematik)

požadavky na definici “možného světa:”

- soubor **myslitelných faktů**
- je **konzistentní** a **maximální** ze všech takových souborů
- je **objektivní** (nezávislý na individuálním názoru)

mezi možnými světy existuje právě jeden **aktuální svět**  
jeho znalost  $\equiv$  vševědoucnost

# Možné světy

termín **možný svět** – Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716, filozof a matematik)

požadavky na definici “možného světa:”

- soubor **myslitelných faktů**
- je **konzistentní** a **maximální** ze všech takových souborů
- je **objektivní** (nezávislý na individuálním názoru)

mezi možnými světy existuje právě jeden **aktuální svět**  
jeho znalost  $\equiv$  vševědoucnost



# Možné světy v TILu

**možný svět v TILu** = *rozhodovací systém*, pro  $\forall$  prvek intenzionální báze obsahuje **konzistentní přiřazení** hodnot

příklad – realita s 2 objekty a 2 vlastnostmi  
(9 možných světů):

	být tlustý			
být hubený	{ <i>Laurel, Hardy</i> }	{ <i>Laurel</i> }	{ <i>Hardy</i> }	$\emptyset$
{ <i>Laurel, Hardy</i> }	×	×	×	$w_1$
{ <i>Laurel</i> }	×	×	$w_2$	$w_3$
{ <i>Hardy</i> }	×	$w_4$	×	$w_5$
$\emptyset$	$w_6$	$w_7$	$w_8$	$w_9$

## Možné světy v TILu

možný svět v TILu = rozhodovací systém, pro  $\forall$  prvek intenzionální báze obsahuje konzistentní přiřazení hodnot

příklad – realita s 2 objekty a 2 vlastnostmi  
(9 možných světů):



	být tlustý				
být hubený	{ <i>Laurel</i> , <i>Hardy</i> }	{ <i>Laurel</i> }	{ <i>Hardy</i> }	$\emptyset$	
{ <i>Laurel</i> , <i>Hardy</i> }	×	×	×		$w_1$
{ <i>Laurel</i> }	×	×	$w_2$		$w_3$
{ <i>Hardy</i> }	×	$w_4$	×		$w_5$
$\emptyset$	$w_6$	$w_7$	$w_8$		$w_9$

# Princip intenzí v TILu

být hubený

... objekt typu  $(ol)_{\tau\omega}$ , funkce z možných světů a času do tříd individuí

$w$  ... proměnná typu  $\omega$ , možný svět

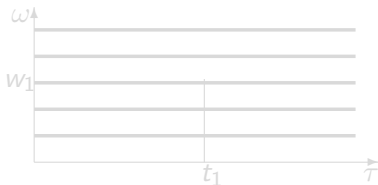
$t$  ... proměnná typu  $\tau$ , časový okamžik

[být hubený  $w t$ ] ... konstruuje  $(ol)$ -objekt, třídu individuí, kteří mají ve světě  $w$  a čase  $t$  vlastnost **být hubený** (značíme **být hubený** <sub>$w t$</sub> )

pokud aplikujeme  
jen  $w$  – získáme  
**chronologii**

**Americký prezident** <sub>$w_{act}$</sub>  (zkr. **P** <sub>$w_{act}$</sub> ) ...  $l_{\tau}$  **P** <sub>$w_{act} t_0 \dots l$</sub> :  
 $t_0 \dots \tau$ :  
 ..... *ndef* | 1789 | 1797 | 1801 | .....  
 G.Washington | J.Adams | T.Jefferson

intenzionální sestup –  
identifikace extenze pomocí  
intenze, světa  $w_1$  a času  $t_1$



# Princip intenzí v TILu

být hubený

... objekt typu  $(ol)_{\tau\omega}$ , funkce z možných světů a času do tříd individuí

$w$  ... proměnná typu  $\omega$ , možný svět

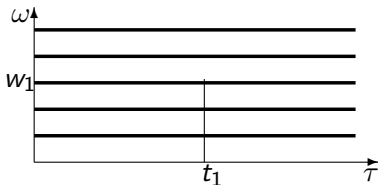
$t$  ... proměnná typu  $\tau$ , časový okamžik

[být hubený  $w t$ ] ... konstruuje  $(ol)$ -objekt, třídu individuí, kteří mají ve světě  $w$  a čase  $t$  vlastnost **být hubený** (značíme **být hubený** <sub>$wt$</sub> )

pokud aplikujeme  
jen  $w$  – získáme  
**chronologii**

**Americký prezident** <sub>$w_{act}$</sub>  (zkr. **P** <sub>$w_{act}$</sub> ) ...  $l_{\tau}$  **P** <sub>$w_{act}t_0 \dots l$</sub> :  
 $t_0 \dots \tau$ :  
 ..... *ndef* | 1789 | 1797 | 1801 | .....  
 G.Washington | J.Adams | T.Jefferson

**intenzionální sestup** –  
identifikace extenze pomocí  
intenze, světa  $w_1$  a času  $t_1$



# Nejčastější typy

<i>extenze</i>			<i>intenze</i>		
individua	...	$\iota$	individuové role	...	$\iota_{\mathcal{T}\omega}$
třídy	...	$(o\iota)$	vlastnosti	...	$(o\iota)_{\mathcal{T}\omega}$
relace	...	$(o\alpha\beta)$	vztahy	...	$(o\alpha\beta)_{\mathcal{T}\omega}$
pravdivostní hodnoty	...	$o$	propozice	...	$o_{\mathcal{T}\omega}, \pi$
funkce	...	$(\alpha\beta)$	empirické funkce	...	$(\alpha\beta)_{\mathcal{T}\omega}$
čísla	...	$\tau$	veličiny	...	$\tau_{\mathcal{T}\omega}$

SiDo

# Konstrukce

## konstrukce v TILu:

- **proměnná** typu  $\alpha$ , v závislosti na **valuaci** konstruuje  $\alpha$ -objekt

$$x \dots t$$

- **trivializace** objektu  $A$  typu  $\alpha$ , konstruuje právě objekt  $A$

$${}^0A \dots \alpha \quad \mathbf{A} \dots \alpha$$

- **aplikace** konstrukce  $X \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$  na konstrukce  $Y_1, \dots, Y_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt typu  $\alpha$

$$[XY_1 \dots Y_n] \dots \alpha$$

- **abstrakce** konstrukce  $Y \dots \alpha$  na proměnných  $x_1, \dots, x_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt/funkci typu  $(\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$

$$\lambda x_1 \dots x_n [Y] \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$$

# Konstrukce

## konstrukce v TILu:

- **proměnná** typu  $\alpha$ , v závislosti na **valuaci** konstruuje  $\alpha$ -objekt  
 $x \dots t$
- **trivializace** objektu **A** typu  $\alpha$ , konstruuje právě objekt **A**  
 ${}^0\mathbf{A} \dots \alpha \quad \mathbf{A} \dots \alpha$
- **aplikace** konstrukce  $X \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$  na konstrukce  $Y_1, \dots, Y_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt typu  $\alpha$   
 $[XY_1 \dots Y_n] \dots \alpha$
- **abstrakce** konstrukce  $Y \dots \alpha$  na proměnných  $x_1, \dots, x_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt/funkci typu  $(\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$   
 $\lambda x_1 \dots x_n [Y] \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$

# Konstrukce

## konstrukce v TILu:

- **proměnná** typu  $\alpha$ , v závislosti na **valuaci** konstruuje  $\alpha$ -objekt  
 $x \dots t$
- **trivializace** objektu **A** typu  $\alpha$ , konstruuje právě objekt **A**  
 ${}^0A \dots \alpha \quad \mathbf{A} \dots \alpha$
- **aplikace** konstrukce  $X \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$  na konstrukce  $Y_1, \dots, Y_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt typu  $\alpha$   
 $[XY_1 \dots Y_n] \dots \alpha$
- **abstrakce** konstrukce  $Y \dots \alpha$  na proměnných  $x_1, \dots, x_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt/funkci typu  $(\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$   
 $\lambda x_1 \dots x_n [Y] \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$



# Konstrukce

## konstrukce v TILu:

- **proměnná** typu  $\alpha$ , v závislosti na **valuaci** konstruuje  $\alpha$ -objekt  
 $x \dots t$
- **trivializace** objektu **A** typu  $\alpha$ , konstruuje právě objekt **A**  
 ${}^0\mathbf{A} \dots \alpha \quad \mathbf{A} \dots \alpha$
- **aplikace** konstrukce  $X \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$  na konstrukce  $Y_1, \dots, Y_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt typu  $\alpha$   
 $[XY_1 \dots Y_n] \dots \alpha$
- **abstrakce** konstrukce  $Y \dots \alpha$  na proměnných  $x_1, \dots, x_n$  typů  $\beta_1, \dots, \beta_n$ , konstruuje objekt/funkci typu  $(\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$   
 $\lambda x_1 \dots x_n [Y] \dots (\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$

## Příklady analýzy podstatných jmen

pes, člověk

 $x \dots l$ : **pes**<sub>wt</sub> $x$ ,*pes* /  $(ol)_{\tau\omega}$ 

prezident

*prezident* /  $l_{\tau\omega}$ 

volitelnost

*volitelnost* /  $(ol_{\tau\omega})_{\tau\omega}$ 

výška

*výška* /  $(\tau l)_{\tau\omega}$ 

výrok, tvrzení

 $p \dots *_n$ : **výrok**<sub>wt</sub> $p$ ,*výrok* /  $(o*_n)_{\tau\omega}$ válka, smích,  
zvonění*válka* /  $(o(o\pi))_{\omega}$ 

leden, podzim

*leden* /  $(o(o\tau))$ individuum z dané třídy  
individuí

individuová role

vlastnost individuové role

empirická funkce

konstrukce propozice z  
dané třídy konstrukcí  
propozictřída epizod – aktivita,  
která koresponduje se slo-  
vesem

třída časových

okamžiků — časové  
intervaly





# Příklady přínosu TILu

- propoziční postoje

Petr říká, že Tom věří, že Země je kulatá.

$$\lambda w \lambda t \left[ \text{ř} \text{í} \text{k} \text{á}_{wt} \text{Petr}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{v} \text{ě} \text{ř} \text{í}_{wt} \text{Tom}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{k} \text{u} \text{l} \text{a} \text{t} \text{á}_{wt} \text{Zem} \text{ě} \right] \right] \right] \right] \right]$$

- existence neexistujícího

Pes existuje. Jednorožec neexistuje.

v PL1:  $\exists x(x = \text{pes})$        $\neg \exists x(x = \text{jednorožec})$   
 (jednorožec = jednorožec)  $\Rightarrow$  ( $\exists x(x = \text{jednorožec})$ )

v TILu:

$$(*) \quad \lambda w \lambda t \left[ {}^0 \neg [E_{x_{wt}} \text{jednorožec}] \right], \quad E_x \stackrel{df}{=} \lambda w \lambda t \lambda p \left[ {}^0 \sum_l [\lambda x [p_{wt} x]] \right]$$

$$E_x \dots (o(o_l)_{\tau w})_{\tau w}$$

(\*) ... "třída všech individuí s vlastností 'být jednorožcem' je v daném světě a čase prázdná."

- intenzionalita, vlastnosti vlastností, analýza epizod, analýza gramatického času, ...

# Příklady přínosu TILu

- propoziční postoje

Petr říká, že Tom věří, že Země je kulatá.

$$\lambda w \lambda t \left[ \text{ř} \text{í} \text{k} \text{á}_{wt} \text{Petr}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{v} \text{ě} \text{ř} \text{í}_{wt} \text{Tom}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{k} \text{u} \text{l} \text{a} \text{t} \text{á}_{wt} \text{Zem} \text{ě} \right] \right] \right] \right] \right]$$

- existence neexistujícího

Pes existuje. Jednorožec neexistuje.

v PL1:  $\exists x(x = \text{pes}) \quad \neg \exists x(x = \text{jednorožec})$   
 $(\text{jednorožec} = \text{jednorožec}) \Rightarrow (\exists x(x = \text{jednorožec}))$

v TILu:

$$(*) \quad \lambda w \lambda t \left[ {}^0 \neg [E x_{wt} \text{jednorožec}] \right], \quad E x \stackrel{df}{=} \lambda w \lambda t \lambda p \left[ {}^0 \sum_l [\lambda x [p_{wt} x]] \right]$$

$$E x \dots (o(o_l)_{\tau\omega})_{\tau\omega}$$

(\*) ... "třída všech individuí s vlastností 'být jednorožcem' je v daném světě a čase prázdná."

- intenzionalita, vlastnosti vlastností, analýza epizod, analýza gramatického času, ...

# Příklady přínosu TILu

- propoziční postoje

Petr říká, že Tom věří, že Země je kulatá.

$$\lambda w \lambda t \left[ \text{ř} \text{í} \text{k} \text{á}_{wt} \text{Petr}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{v} \text{ě} \text{ř} \text{í}_{wt} \text{Tom}^0 \left[ \lambda w \lambda t \left[ \text{k} \text{u} \text{l} \text{a} \text{t} \text{á}_{wt} \text{Zem} \text{ě} \right] \right] \right] \right] \right]$$

- existence neexistujícího

Pes existuje. Jednorožec neexistuje.

v PL1:  $\exists x(x = \text{pes}) \quad \neg \exists x(x = \text{jednorožec})$   
 (jednorožec = jednorožec)  $\Rightarrow$  ( $\exists x(x = \text{jednorožec})$ )

v TILu:

$$(*) \quad \lambda w \lambda t \left[ {}^0 \neg [E x_{wt} \text{jednorožec}] \right], \quad E x \stackrel{df}{=} \lambda w \lambda t \lambda p \left[ {}^0 \sum_l [\lambda x [p_{wt} x]] \right]$$

$$E x \dots (o(o_l)_{\tau w})_{\tau w}$$

(\*) ... "třída všech individuí s vlastností 'být jednorožcem' je v daném světě a čase prázdná."

- intenzionalita, vlastnosti vlastností, analýza epizod, analýza gramatického času, ...